वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवो मताः" देवलोक्तेषु ५एकादशसु आचार्य्यादिषु "अनेनैकादशगुरवः सङ्केतिताः" प्रा० वि०। गुरुतल्पगशब्दे विवृतिः।

"उपाध्यायः पिता ज्येष्ठभ्राता चैव महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवः स्मृताः। मातामही मातृस्वसा माता मातुश्च सोदराः। श्वश्रूः पितामही ज्येष्ठा धात्री च गुरवः स्त्रीषु। इत्युक्तो गुरुवर्गोऽयं मातृतः पितृतो द्विजाः!। अनुवर्त्तनमेतेषां मनो वाक्कायकर्मभिः। गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः। नैतैरुपविशेत् सार्द्धं विवदेन्नात्मकारणात्। जीवितार्थमपि द्वेष्टृगुरुभिर्नैव भाषणम्। उदितोऽपि गुणैरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः। गुरुत्वाच्चैव सर्वेषां पूज्याः पञ्च विशेषतः। तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठास्तेषां माता सुपूजिता। यो भावयति या स्मृते येन विद्योपदिश्यते। ज्येष्ठभ्राता च भर्त्ता च पञ्चैते गुरवः स्मृताः। आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागेन वा पुनः। पूजनीया विशेषेण पञ्चैते भूतिमिच्छता कूर्म० पु०११अ०। उक्ते पुंस्त्रीभेदेन ६उपाध्यायादौ यथायथं पुंस्त्री०।

"तथापि तन्मय्यपि ते गुरुरित्यस्ति गौरवम्" माघः। लक्ष्मणं प्रति तत्पितृव्योक्तिः "गुरुहृदयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः" माघे ज्येष्ठभ्रातृपितृव्यपरता। ७सम्प्रदायप्रवर्त्तके ८धर्म्मोपदेशके ९कपिकच्छूवृक्षे राजनि०। "सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घोयुक्तपरश्च यः। वा पादान्ते त्वसौ" इ०र० उक्ते १०दीर्घवर्णादौ। "अगुरुचतुष्कं भवति गुरू द्वौ घनकुचयुग्मे शशिवदनासौ" श्रुतबोध० "गुरुमतोऽनृच्छेत्यादि" "गुरोश्च हलः" पा० ११मकृति त्रि० शमे गुरुणि गुरूणि" प्रा०त०। १२दुर्ज्जरे १३दुष्पाके त्रि० "तत्फलं (प्रियङ्गुफलम्) मधुरं रूक्षं कषायं शीतलं गुरु" भावप्र०। १४अलघुनि गुरुत्ववति त्रि० मेदि०। "कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोज्ये" कुमा०। "नारदस्तु जगतो गुरुरङ्गैर्विस्मयाय गगनं विललङ्घे" नैष० "गुरुणी हे रसवती" भाषा० स्त्रियां ङीप्। "अलाबूर्भेदिका गुर्वी" वैद्यकम्। "दयमतिजरठा प्रकाम गुर्वी" माघः। गुरुत्वं च गुरुत्वशब्दे द्रष्टव्यम् १५तान्त्रिकमन्त्रोपदेष्टरि पु० तल्लक्षणादि शा०ति० "मातृतः पितृतः शुद्धः शुद्धभावो जितेन्द्रियः। सर्वागमाणां तत्त्वज्ञः सर्वशास्त्रार्थतत्त्वविद्। परोपकारनिरतो जपपूजादितत्परः। अमोघवचनः शान्तो वेदवेदार्थपारगः। योगमार्गानुसन्धाता देवताहृदयङ्गमः। इत्यादिगुणसम्पन्नो गुरुरागमसम्मतः" यज्ञानुरोधावबभङ्गुतवचनैरुक्ताः यथा

"नातिबालोन वृद्धश्च न खञ्जो न जडस्तथा। नाधिकाङ्गोन हीनाङ्गो न खल्वाटोन दन्तुरः"। वीरमित्रोदयधृतकल्पचिन्तामणौ "क्षयरोगी च दुर्वर्णो कुनखी श्यावदन्तकः। काणोऽन्धः कुसुमाक्षश्च खल्वाटः खञ्जरीटकः"

"अङ्गहीनोऽतिरिक्ताङ्गः पिङ्गाक्षः पूतिनासिकः। वृद्धाण्डोवामनः कुब्जः स्त्रिलो चैव नपुंसकः"। पूतिनासिकोदुर्गान्धिनासिकः। "संस्काररहितोमूर्खो वेदशास्त्रविवर्ज्जितः। श्रौतस्मार्त्तक्रियाशून्यः शुष्कभाषः सुकुत्सितः। पुरयाजनजीवी च नरो वैद्यश्च कामुकः। क्रूरो दम्भी मत्सरी च व्यसनी कृपणः खलः कुसङ्गी नास्तिको भीतो महापातकचिह्नितः। देवाग्निगुरुविद्यादिपूजाविधिपराङ्मुखः। सन्ध्यातर्पणपूजादिमन्त्रज्ञानविवर्ज्जितः। आलस्योपहतो भोगी धर्महीन उपस्थितः। इत्याद्यैर्बहुभिर्दोषैरागमोक्तैश्च यत्नतः। वर्जनीयोगुरुः प्राज्ञैर्दीक्षासु स्थापनादिषु" मन्त्रप्रकाशे तथोदयपटले "अपुत्रश्चासपत्नीकः शक्तिहीनश्च वामनः। कुब्जः कुष्ठः शठावदन्तो दुष्टपतिरेव च" तन्त्रसारे रामार्च्चे च० सदसद्गुरुलक्षणे यथा

"शान्तो दान्तः कुलीनश्च विनीतः शुद्धवेशवान्। शुद्धाचारः सुप्रतिष्ठः शुचिर्दक्षः सुबुद्धिमान्। अध्यात्मध्याननिष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारदः। निग्रहानुग्रहे शक्तो गुरुरित्यभिधीयते। आगमसंहितायाम् "उद्धर्त्तुञ्चैव संहर्त्तुं समर्थो ब्राह्मणोत्तमः। तपस्वी सत्यवादी च गृहस्थो गुरुरुच्यते" इति।

गुरुरपि गृहस्थ एव यथाह ज्ञानार्णवे। "सर्वशास्त्रार्थवेत्ता च गृहस्थो गुरुरुच्यते" गृहस्थेषु पुत्रवतामेवाधिकारः यथा यामले "कलत्रपुत्रवान् विप्रो दयालुः सर्वसम्मतः। दैवे पित्रे ऽरिमित्रे च गृहस्थो देशिको भवेदिति" सुखमालायाम् "मध्यमो वैष्णवः प्रोक्तो मध्यमशैवदीक्षितः। परमादीक्षितो यो वै स एव परमो गुरुः"

आगमसारे "गकारः सिद्धिदः प्रोक्तो रेफः पापस्य दाहकः। उकारःशम्भुरित्युक्तस्त्रितयात्मा गुरुः स्मृतः। गकारो ज्ञानसम्पन्नो रेफस्तत्त्वप्रकाशकः। उकारात् शिवतादात्म्यं दद्यादिति गुरुः स्मृतः"। निष्क्रियगुरुमाह क्रियासारसमुच्चये "स्त्रिलो चैव गलत्-